

Наталія МЕДВЕДЧУК
Луцьк

УЧАСТЬ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИХ КУЛЬТУРНИХ СТОСУНКАХ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ

Вся сукупність українсько-польських культурних зв'язків являє собою складну, багатогалузеву систему, яка включає мову, мистецтво, науку, ідеологію, право, етику, релігію, традиції, звичаї, вірування, і яка багато в чому залежить від факторів економічних та географічних. Важливим, навіть основоположним елементом цієї системи є державність¹.

Тільки за умови існування незалежної держави може повноцінно реалізуватися прагнення кожного громадянина до культурного спілкування з представниками інших етносів, що найчастіше відбувається завдяки діяльності певних громадських організацій. Виникнення подібних об'єднань у ХХ ст. було закономірним результатом процесу довготривалого розвитку українсько-польських взаємин у сфері духовності.

У X – XIV ст. зв'язки між ранньофеодальними польською та українською державами набрали впорядкованого вигляду.

Ситуація поступово змінюється з середини XIV ст., а особливо після Кревської унії 1385 р. Польська культура поступово починає займати домінуючу позицію. Остаточно таке становище закріпили унії II-ї половини XVI ст.: Люблінська (1569 р.) та Берестейська (1596 р.). Відтоді настав період відносної конфронтації між українським і польським народами та їх культурами. Однак, тоді ж було закладено передумови для виникнення перших громадських організацій своєрідного характеру – православних Братств, спілкування яких з польською культурою можна назвати взаємодією через заперечення.

Даний стан зберігався приблизно до кінця XVIII – початку XIX ст., коли й українці, й поляки стали підданими Російській імперії. Це поставило перед ними однакові політичні завдання і сприяло культурному замиренню. На головну проблему суспільно-культурного життя обох народів перетворилось прагнення відновити колишню політичну й ідеологічну свободу.

Реальні умови для здобуття незалежності народами, підпорядкованими Російській імперії, назріли у 1917 – 1918 рр. Тоді на карті світу з'явилися II Річ Посполита і самостійна Україна, в якій за нетривалий час змінилося кілька правлячих режимів. Владні кола обох держав здійснили спробу закладення правової бази двостороннього співробітництва, в тому числі й у галузі культури. Разом з цим, з'являються умови для існування громадських організацій сучасного типу.

У радянський період зв'язки між Україною і Польщею (ми беремо до уваги в першу чергу культурні) були закріплені офіційно. Однак, їхня ефективність часто страждала від надмірної ідеологізації, від постійного контролю з боку КПРС і ПОРП. Крім того, до 1991 р. Польща на державному рівні розглядалася як культурний партнер СРСР, а не України.

Цим процесом, крім правлячих партій та міністерств закордонних справ обох країн, керували Товариство польсько-радянської дружби (ТПРД), яке існувало з листопада 1944 р., та Товариство радянсько-польської дружби (ТРПД), котре виникло у 1957 р. Як його підрозділ функціонувало Українське відділення Товариства радянсько-польської дружби (УВ ТРПД). Протягом всього існування цих організацій щорічно розроблялися і втілювалися у життя плани їхньої спільної діяльності.

З другої половини 1970-х рр. ТПРД і ТРПД перейшли до підписання і виконання перспективних планів співробітництва, перший з яких було складено на 1977 – 1980 рр.² Обидві громадські організації, разом з інтенсивною пропагандою радянського способу життя, проводили різноманітні культурницькі заходи, постачали одне одному інформаційну літературу, здійснювали туристичний обмін, налагоджували безпосередні контакти між радянськими та польськими громадянами.

Цьому допомагала організація таких широкомасштабних проектів, як, наприклад, відзначення 40-річчя Польської Народної Республіки (ПНР) у Радянському Союзі (1984 р.). Тоді ж на території УРСР відбулися Дні польської книги, Тиждень польського кіно, покладання квітів до могил видатних поляків, похованих на українській землі. Поряд з цим тривав обмін культурним надбанням на щорічних музичних фестивалях, пісенних, декламаторських, художніх конкурсах. Особливо слід згадати Фестиваль української культури, започаткований 1967-го р. УВ ТРПД. Тільки у 1985 р. було надіслано до Польщі 7 тисяч примірників громадсько-політичної, соціально-економічної та художньої літератури. У Будинку радянської науки і культури в тому ж році демонструвалась виставка українського народного декоративно-вжиткового мистецтва. Всі ці матеріали допомагали ознайомленню польських громадян зі звичаями сусіднього українського народу.

Багато зусиль докладалося і до розвитку співпраці у науково-освітній сфері. Так, з листопада 1985 р. ТПРД та Міністерство освіти і виховання Польщі започаткували семінар для викладачів історії всіх рівнів “Історія польсько-радянських відносин в світлі фактів і документів”. До роботи в ньому були залучені й провідні українські вчені. При Головному правлінні ТПРД почав працювати Центр соціологічних досліджень, що вивчав рівень поінформованості поляків про СРСР і польсько-радянські відносини. Стійкою популярністю у польської студіюючої молоді користувались Академічні турніри знань про Радянський Союз, конкурси дипломних робіт і кандидатських дисертацій, присвячених питанням відносин між двома країнами.

З 1987 р. характер діяльності ТПРД і ТРПД дещо змінюється. У квітні цього року керівництво СРСР і ПНР підписали Декларацію про радянсько-польське співробітництво в галузі ідеології, політики і культури. Починають практикуватися нові форми взаємин, обмін думками з приводу стану і перспектив міждержавних відносин. Відбувається подальший розвиток і вдосконалення прикордонних зв’язків.

Акценти співпраці зміщуються в бік налагодження тісніших культурних контактів між регіонами України й Польщі. Так, з цього часу 10 областей УРСР встановили прямі зв’язки з 21 воєводством ПНР. Зокрема, спілкування розвивалося між Черкаською областю та Бидгощським воєводством, Львівською областю та Жешувським і Кросненським воєводствами, Харківською областю та Познанським воєводством, Волинською областю та Холмським і Замостьським воєводствами³. У 1990-х рр., за часів становлення й утвердження незалежної України та нової демократичної Польщі, плідний досвід цих відносин, на щастя, не було втрачено. Його використовували і примножували в рамках діяльності Карпатського єврорегіону (існує з 1993 р.) та Єврорегіону “Буг” (утворений у 1995 р.).

Своєрідним підсумком ефективності українсько-польського культурного спілкування такого роду стала офіційна реєстрація у червні 1999 р. Інституту Європейської інтеграції (ІЄІ) у Луцьку. Його задекларовано як громадську неприбуткову організацію, мета якої – прискорення процесів інтеграції України до європейської спільноти. Місцем утворення інституту обрано саме Волинь через її вигідне геополітичне положення, давні контакти з Польщею, досвід діяльності у транскордонному міждержавному формуванні Єврорегіон “Буг”, вільні економічні зони, а також потужний науково-методичний, навчальний і кадровий потенціал. Президентом ІЄІ став тодішній міністр освіти України В.Зайчук, директором – В.Дутко, а голова Волинської обласної державної адміністрації Б.Климчук взяв це громадське об’єднання під особистий патронат⁴.

Головним завданням роботи ІЄІ вважається налагодження зв’язків з аналогічними європейськими та світовими організаціями, міжнародними фондами для фінансування конкретних проектів розвитку інфраструктури українсько-польського прикордоння. Особливою активністю характеризується діяльність ІЄІ у сфері науки та освіти. Так, вже восени 1999 р. завдяки його ініціативам 30 молодих українських спеціалістів поїхали на післядипломне навчання до Варшавського аграрного університету (на 2000 р. для наших студентів там було виділено ще 20 місць). При ІЄІ від початку його існування діють курси іноземних мов (насамперед – польської), та відповідно, курси підготовки абітурієнтів для навчання за кордоном.

У Луцьку 24 листопада минулого року відбулося перше заняття організованого ІЄІ семінару “Україна – Польща – 2000”. Цей захід пройшов у рамках роботи заснованої інститутом спільно з жешувським Бюро закордонної співпраці “EURO – INET” Міжнародної школи бізнесу. В майбутньому представництва ІЄІ передбачається відкрити також у Києві, Варшаві, Жешуві, Любліні та Холмі⁵.

Найпершим правонаступником і продовжувачем курсу ТРПД і УВ ТРПД у самостійній Україні стало Товариство “Україна – Польща”, засноване в 1991 р. У 1995 р. його очолив відомий громадський діяч, правозахисник, народний депутат України Б.Горинь. Організація налагодила

контакти з двома товариствами “Польща – Україна” у Варшаві, яка працює з українською діаспорою у Польщі, бере участь в роботі Українсько-польського міжпарламентського Форуму, розвиває контакти з польським Клубом випускників українських вузів.

У травні 1996 р., до 70-річчя з дня загибелі С.Петлюри, Товариство “Україна – Польща” організувало наукову конференцію – меморіал, котра мала широкий розголос. Завданнями роботи товариства є налагодження і поновлення контактів між науковцями, бізнесменами та правниками України і Польщі, насамперед молодими.

Інші українсько-польські двосторонні громадські об’єднання, що діяли на території нашої держави наприкінці 1980-х – у 1990-х рр. теж до певної міри є наступниками ТРПД й УВ ТРПД. До них, зокрема, належало Культурно-освітнє товариство поляків в Україні (КОПТ, утворене у 1988 р.), членом якого міг бути громадянин тодішнього СРСР будь-якої національності.

До завдань КОПТ входило: захист польських пам’яток на території України, організація вивчення польської мови, відродження польських національних традицій та звичаїв, культурно-освітня діяльність, розширення контактів з історичною батьківщиною. Відділення цього товариства були створені у Києві, Житомирі, Вінниці, Хмельницькому, Харкові, Одесі, Кіровограді, Кременчузі.

З того ж 1988 р. відповідно до розглянутої вище тенденції регіоналізації українсько-польських стосунків, в тому числі й культурних, з’являється ряд обласних польських товариств. До найуспішніших з них належать, зокрема, Товариство польської культури Львівської землі, очолене професором консерваторії Л.Мазепою, Культурно-освітнє товариство поляків у Тернополі, Товариство відродження польської культури ім. Ю.Словацького у Кременці, Товариство польської культури Волинської землі у Луцьку, Товариство польської культури ім. А.Міцкевича у Чернівцях, Товариство польської культури ім. Ф.Карпінського в Івано-Франківську та ряд інших⁶.

У жовтні 1991 р., на Другому Конгресі поляків в Україні було заявлено про появу ще однієї полонійної організації – Спілки поляків України (СПУ), яка визначила своїм завданням об’єднання всіх польських громадських утворень на території нашої держави. В її програмі за мету діяльності було визнано подальше національне відродження всіх поляків в Україні, підкреслювалося, що польське населення підтримує “Декларацію про незалежність України” і вважає себе складовою частиною українського суспільства.

СПУ здійснила спробу очолити процес національного відродження поляків у нашій державі, однак ініціативнішим в цьому плані виявилось інше об’єднання польських громадських організацій. Ним стала заснована у січні 1992 р. у Львові на з’їзді поляків України Федерація польських організацій в Україні (ФПОВУ), очолена Е.Хмельовою. ФПОВУ розгорнула потужну культурно-освітню діяльність.

Так, під її егідою проводиться ряд фестивалів: художніх колективів молоді, польської релігійної пісні, польської культури (регіональні), декламаторського мистецтва. Відбулася серія літературних конкурсів, змагання за краще знання польської мови. ФПОВУ також брала участь у підготовці й проведенні Фестивалю української культури у Перемишлі у 1995 р. Її опікою користується створене у 1993 р. у Львові об’єднання польських вчених. З 1994 р. ФПОВУ видає власний друкований орган – “Бюллетень ФПО в Україні”; для школярів регулярно проводяться олімпіади; діє програма створення польських бібліотек.

Процес консолідації польських організацій в Україні продовжується. 2 листопада 1994 р. в Києві товариства “Згода”, “Солідарність”, Культурно-освітнє Товариство ім. А.Міцкевича, Київське відділення “Спілки поляків” прийняли рішення створити “Координаційну Раду польських організацій Києва”. Перед усіма польськими громадськими організаціями у нашій державі стоїть завдання не просто відроджувати національну самосвідомість місцевих поляків, але й всебічно сприяти налагодженню продуктивних культурних стосунків між двома країнами⁷.

Окремо займається розвитком зв’язків з Польщею (насамперед у гуманітарній сфері) заснований у січні 2000 р. Польський інститут у Києві, очолений П.Козакевичем, – одне з 16-ти подібних громадських представництв у головних центрах Європи, заснованих при сприянні польського Міністерства закордонних справ.

До його завдань належить: формування і промоція образу Польщі як сучасної і демократичної держави, що успішно реформує суспільний устрій, має певні досягнення у ринковій трансформації, посідає великий культурний і науковий потенціал, політично, економічно та військово готова до європейської інтеграції; розбудження інтересу і підтримка обміну думками, а в підсумку – ліквідація негативних стереотипів в українсько-польських відносинах, чи, принаймні, їх зменшення.

При цьому метою функціонування Польського інституту в Україні визначено не однобоке культуртрегерство, а навпаки – діалог, в якому можна показати і спільно проаналізувати інтенсивний,

хоча й важкий, процес структурної перебудови усього комплексу українсько-польських зв'язків, з його проблемами, шляхами їх розв'язання та кінцевими результатами.

Досягнути цього планується в першу чергу через поширення діяльності Польського інституту на всю територію України, презентацію у нашій державі всіх напрямів польської творчої активності: артистичної, художньої та популярно-наукової. Інститут приступив до здійснення цих проектів за допомогою організації показів фільмів, театральних вистав, концертів класичної і сучасної музики, безпосередніх творчих зустрічей з живописцями, літераторами, музикантами, авторами й кураторами різноманітних виставок.

Як більшість інших громадських організацій, інститут займається створенням власної бібліотеки з широкою добіркою польської літератури: художньої, наукової, навчальної, доповненої матеріалами з інформацією туристично-відпочинкового характеру. Постійно поповнюються відео- та фонотеки, в яких представлено найрізноманітніші напрямки польської музики (класику, джаз, фольклорну і популярну) та вибрані твори польського кінематографу. Ними можуть вільно користуватися приватні особи та державні заклади, насамперед – школи і вузи.

Ще одним з аспектів діяльності інституту є популяризація польської культури шляхом підтримки і фінансування літературних перекладів, ініціювання постановок театральних вистав за участю українських та польських акторів, виконання польських музичних творів місцевими ансамблями. У травні 2000 р. завдяки активності Польського інституту до Києва було запрошено всесвітньо відомого композитора К.Пендерецького. У столиці України він диригував Симфонічним оркестром Національної філармонії, що виконав його твір “Кредо”⁸.

За порівнянню короткий час свого існування ця організація встигла ознайомити українську публіку з оригінальними польськими драматичними колективами: краківським театром “КТО”, познаньським “Театром 8-го дня”, варшавською “Академією Руху”. Відбулися дводенні семінари і демонстрація циклів фільмів (вперше в Україні) про творчість видатних реформаторів світового театру Т.Кантора і Є.Гротовського. Останнього у рамках трансцендентальної мистецької акції “Таємна вечере – 2000” було обрано Христом Польщі ХХ-го ст.⁹ Інститут презентував експозиції польського художнього плаката у Вінниці, театрального – у Києві, виставки фоторобіт Р.Горовиця та графіки Т.Чарнецького.

Окремо слід згадати про вплив на поживлення українсько-польських стосунків наприкінці ХХ-го ст. культурно-освітньої діяльності українських громадських організацій у Польщі. Тут, поряд з ТПРД, за радянських часів існувало Українське суспільно-культурне товариство (УСКТ) (утворене у 1956 р.). Як записано у статуті, його завданням було широке залучення українців до соціально-економічного та суспільно-політичного життя, зміцнення братерського співробітництва українського і польського населення, знайомство українців з польською культурою і, навпаки, поляків – з культурним надбанням українського народу, сприяння розвитку української культури. Спеціальний пункт зобов'язував товариство зберігати регіональну культуру лемків. УСКТ мало право діяти на всій території Польщі і підтримувати зв'язки з громадськими і культурними організаціями України та інших держав¹⁰.

Отож, пріоритетною сферою роботи УСКТ вважалася гуманітарна. З 1990 р. його правонаступником є Об'єднання українців у Польщі (ОУП), до якого можуть входити польські українці незалежно від їх політичних поглядів, релігійних вірувань чи соціального стану¹¹.

З 1956 р. товариство стало видавати тижневик “Наше слово”, чим започаткувало україномовну пресу в Польщі. У 1957 – 1958 рр. цей часопис мав щомісячні додатки: науково-популярний (“Наша культура”) і дитячий (“Світанок”). З 1957 р. почав виходити “Український календар” з інформацією про життя українців у Польщі та історію України, художніми творами тощо. У 1963 р. завдяки УСКТ побачила світ антологія поетичних та прозових творів 43-х українських літераторів Польщі – “Гомін”.

З 1953 р. радіоцентри Ольштина, Кошаліна, Жешува та Любліна розпочали трансляцію коротких передач українською мовою. З 1959 р. радіостанція в Щецині веде 15 – 20-хвилинні передачі польською мовою, присвячені українській проблематиці в країні.

Однією з основних форм діяльності УСКТ є відносно добре розвинутий рух аматорських мистецьких колективів. Спочатку великою популярністю користувалися вокальні колективи, драматичні й декламаторські групи. Так, у 1960-х рр. особливо відомим був Варшавський змішаний хор під керівництвом Й.Курочки, хор з Осецька (Гожовське воєводство), Перемишльська театральна група, танцювальні колективи з Варшави та Перемишля.Тоді ж розпочалося існування відомих зараз художніх колективів загальноосвітніх ліцеїв з Легниці та Гурова-Ілавецького (Ольштинське воєводство).

На початку 1970-х рр. виникла нова форма художньої самодіяльності – молодіжні естрадні групи. Значного розмаху набула робота з дітьми. У 1991 р. під опікою ОУП нараховувалось близько 60 любительських колективів – це біля 1000 виконавців. Серед найвідоміших наприкінці 1980-х – у 1990-х рр. ансамблів – чоловічий хор “Журавлі”, що навіть гастролював у США й Канаді. Поза ОУП діє Український камерний хор церковної музики при церкві Отців Василіанів у Варшаві.

Великий авторитет здобули мистецькі фестивалі, організовані УСКТ (нині ОУП). Перший Фестиваль українського мистецтва відбувся у 1967 р., а на початок 2001 р. подібних заходів відбулося 16. Щорічно проходили огляди творчості дитячих колективів у Кошаліні, творчості молодіжних самодіяльних ансамблів у Гданську (“Молодіжний ярмарок”). В 1982 р. у Бескиді-Ниському організовано подібний огляд для лемківських фольклорних колективів.

УСКТ та ОУП розгорнули на території Польщі й освітню діяльність серед українців. Початок викладання українською мовою у паралельних класах польських шкіл було покладено у 1952/1953 навчальному році (у 24 таких класах навчалось 487 дітей). До середини 1960-х рр. кількість таких класів і шкіл постійно зростала, потім розпочався кризовий період для української освіти у Польщі. Подолати цю ситуацію вдалося тільки в умовах демократизації суспільства наприкінці 1980-х – у 1990-х рр.

Одним з свідчень цього, на нашу думку, є утворення на початку 1990 р. у Варшаві Польської асоціації українознавців, що займається вивченням і популяризацією історії, культури, мистецтва і державної мови України. Вона започаткувала видання часопису “Варшавські українознавчі записки” та молодіжного альманаха “Зустрічі”¹².

Всі наведені факти свідчать про активізацію культурного життя українського населення Польщі та польського населення України з часу появи різноманітних громадських об’єднань. Їх виникнення на початку ХХ-го ст., як уже було вказано, стало результатом довгого історичного та духовного розвитку двох сусідніх народів, суттєво збагативши систему відносин між ними. Особливо зростає роль громадських організацій наприкінці 1980-х – у 1990-х рр., коли їх діяльність стала важливим фактором формування українсько-польських міждержавних взаємин.

¹Культура українського народу. – К., 1994. – С. 24.

²Колесник В.П. Интернациональные связи трудящихся приграничных областей СССР и европейских социалистических стран. – Львов, 1984. – С. 72 – 73.

³Ішуніна Н. Роль громадських зв’язків в українсько-польських міждержавних взаєминах // Polska i Ukraina po II wojnie światowej / Pod redakcją W. Bonusiaka. – Rzeszów, 1998. – N. 29 – 31.

⁴Потапенко Г. У Луцьку створено Інститут Європейської інтеграції // Волинь. – 1999. – 28 жовтня.

⁵Сомова Є. Відкриймо вікно в Європу // Волинь. – 1999. – 23 листопада.

⁶Національні меншини в Україні. Інформаційний довідник. – К., 1995. – С. 28 – 29; 55 – 95.

⁷Сременко Т. Полонія в Україні після Другої світової війни // Polska i Ukraina po II wojnie światowej. – N. 20 – 21; 24 – 25.

⁸Даценко А. Польський інститут у Києві // Політика і культура. – 2000. – № 24. – С. 40.

⁹Свтушенко О. “Тамна вечера – 2000”: сакраментальні пошуки тривають // Політика і культура. – 1999. – № 26. – С. 43.

¹⁰Зарубіжні українці. Довідник. – К., 1991. – С. 176.

¹¹Скотний В. Г. Польща // Українська культура: історія і сучасність. – Львів, 1994. – С. 341.

¹²Зарубіжні українці. Довідник. – К., 1991. – С. 178 – 182.